

„A SZELLEMI MINŐSÉG ÖRÖK FELADAT”

Interjú Somos Róberttel

Somos Róbert filozófiatörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora, a Patrisztika Kutatóközpont vezetője. Utóbbi az ókeresztény teológia, irodalom és művészet tanulmányozására alakult 2000-ben.

A Központ legfontosabb tevékenysége a Kairosz Kiadóval együttműködve a CATENA című könyvsorozat gondozása. A kettős, monográfiákat és fordításokat magában foglaló sorozat célja az ókeresztény teológiai, írásmagyarázati és művészeti hagyomány magas tudományos színvonalon történő közvetítése, népszerűsítése. 2020 decemberében jelent meg *Órigenész: Zsoltárhomíliák* című könyve. A huszonkilenc görög nyelvű és további öt, kizárólag Rufinus latin fordításában fennmaradt homília fordítója Somos Róbert, aki bevezető tanulmányt és Órigenész-életrajzot is írt a kiadványhoz, valamint a jegyzeteket is ő készítette. A könyv megjelenése kapcsán Szélpál Livia beszélgetett vele.

Hogyan került a karra, és a PTE BTK mint tudományos műhely milyen szempontból határozta meg a pályafutását?

Igazi őskövület vagyok a karon és a jogelőd intézményekben, ugyanis 1983 óta itt dolgozom. 1982-ben végeztem az ELTE filozófia-történelem szakán. Nem sikerült Budapesten elhelyezkednem, nem rendelkeztem ugyanis párttagkönyvvel, ami akkor egy filozófia-diplomástól elvárható lett volna. Így Dunaújvárosban, a Kohó- és Fémipari Főiskolán töltöttem egy évet tanársegédként. Ott hallottam, hogy Pécsen Bécsy Tamás egyetemi képzések beindítását tervezi

magyar, valamint esztétika szakokkal, és munkatársakat keres. Az esztétika is vonzott, s tudtam, hogy nekünk filozófiát is kellene oktatni.

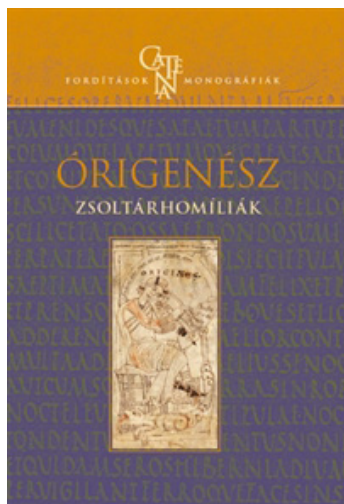
Jelentkeztem, ő leinformált, fölvetett, és a feleségemmel rögtön leköltöztünk Pécsre.

Igazi ugrás volt az ismeretlenbe. Művelődéstörténetet, filozófiát, esztétikatörténetet tanítottam a Magyar Tanszéken egy hallatlanul inspiráló közegben, többségében kiváló kollégák között. Ekkor még nem igazán beszélhettünk tudományos műhelyekről, jóllehet Bécsy Tamás mellett éppen szerveződött egy drámaelmélettel foglalkozó kisebb csoport, Horváth Iván pedig hamar összefogta a régi magyarosokat. Én a magam útját jártam, már egyetemi hallgató koromban kialakult, hogy mi az a kutatási terület, amivel foglalkozni szeretnék. Ez a patrisztika, az ókori keresztény irodalom, mindenekelőtt pedig a keresztény vallási hagyomány és a görög filozófia összekapcsolódása, konkrétan az alexandriai tradíció.

Vannak-e példaképei, akik inspirálták a tudományos pályán?

Az ELTE-n egyfelől meghatározó élményeim Komoróczy Géza előadásai és vallástörténeti szemináriumai, valamint Vidrányi Katalin patrisztika előadásai voltak. Másrészt a görög filozófiatörténet, amit Simon Endre és Steiger Kornél tanítottak. Sokan nincsenek tisztában azzal, hogy az „átkosban” sok szempontból informálisabb egyetemi oktatás folyt, mint ma. Ha összeszámolom, több nem kötelező órára jártam, mint kötelezőre. Persze nem sírom vissza azokat az időket! Mégis, amikor például hall-

gatóként odamentünk Horváth Judithhoz – aki később itt Pécsen is sokáig tanított – hogy tartson nekünk görög nyelvi órákat, vagy Adamik Tamáshoz latin szövegolvasás ügyében, nem kaptunk olyan választ, hogy ez nincs benne a programban, nincs rá idő, vagy hogy ez már a kötelező óraszámom túl lenne. Kezdetben a fentebb említett tanárok inspiráltak a tudományos pályán, később számos kolléga, hazaiak és külföldiek egyaránt. Szoros értelemben azonban mégsem volt mesterem. A szakdolgozatomat Órigenész (186–254) lélektanáról írtam. A bevett szisztéma szerint a Filozófia Tanszékcsoporthoz tartozók között kerestem témavezetőt. Persze lehetett volna szélesebb körből is meríteni, de én ezt akkor nem tudtam. A vallásfilozófiát Lukács József, az MTA Filozófiai Intézetének akkori igazgatója tanította. Szakmai szempontból jelentéktelen, de jó szándékú pártfunkcionárius. Így hozzá fordultam tervemmel. Ő ezt kérdezte: „Nem lehetne inkább Augustinus?” „Nem!” – mondtam erre, és a témavezetés kapcsán ennyiben maradtunk, mindenesetre formálisan elvállalta. Utána már elkerültem Budapestről, így nyugodtan dédelgethettem a görög *autarkeia*, azaz a függetlenség és önelégségesség ideálját. A rendszerváltás után átkerültem a Filozófiatörténeti Tanszékre, ahol a végzettségemmel inkább összhangban álló oktatói tevékenységet folytathattam.

Kérem, meséljen Órigenésről! Mi inspirálta Önt erre a kutatási témára?

Órigenész témájába még egyetemista koromban szerettem bele. Különösen érdekelt az

ókori filozófia és a keresztény vallás összefonódásának kérdése. Volt egyrészt az otthonról hozott keresztény vallástörténettel kapcsolatos érdeklődésem, másrészt az egyetemen az ókori bölcsélet foglalkoztatott. Utána olvastam Órigenésznek, és rájöttem, hogy kulcsfigura ebben a kérdésben. Ugyanis sok filozófiai gondolatot vesz át és formál át önálló módon, és a keresztény tudományosság szempontjából talán a legfontosabb személy. Későbbi szerzők mind rá hivatkoznak, mert műfajokat teremtett. Ő írt először komolyabb kommentárokat, és végzett a Szentírásra irányuló szövegkritikai vizsgálódásokat. Az apologetikai irodalmat is új szintre emelte. Mindig úgy gondoltam, hogy a kereszténység azért is volt sikeres, mert sikerült a magaskultúrában is megszólaltatnia mondandóját. Az nem lehet hosszú távon sikeres vallás, amely nem tudja tanítását a magaskultúra szintjén is megfogalmazni. Ezt a tendenciát érzékeltem elég hamar Órigenésznél, és azóta is úgy vagyok vele, hogy a többi szerző legjobb pillanataiban belőle táplálkozik. Hivatkoznak is rá mint tudósra, Szent Jeromostól kezdve Nazianszoszi Szent Gergelyig, de azért némi gyanakvással tekintenek rá. Ennek főleg az az oka, hogy Órigenész műveiben a platonizmus egy ponton markáns módon megjelenik, ez pedig az a gondolat, hogy a lélek *preexistens*. Tehát korábban létezett, mint ahogy a testbe került. Szerinte az isteni igazságosság csak így tud érvényesülni. Mindezt Órigenész nem tekinti egyházi tanításnak, de ott van a tanításai háttérében, és emiatt később sokan bírálták őt. A VI. században az V. egyetemes zsinaton még el is ítélték. Az allegorikus szövegmagyarázati módjait is néha problematikusnak találják. Tehát viszonylag hamar rájöttem arra, hogy megkerülhetetlen a görög filozófia és a keresztény vallás összekapcsolódása szempontjából, és már egyetemista koromban ezzel kezdtem foglalkozni. Úgy vagyok ezzel, mint ahogy Platón *Ión* című dialógusában Ión. Ión, a rapszódosz azt mondja, hogy csak Homérosszal tud foglalkozni, mert ha másról beszél, gondolatai elkalandoznak és ellaposodnak, az már nem annyira a szívügye. Én így vagyok Órigenésszel, a szívemhez ez a téma áll közel, filozófiatörténetben pedig a magyarok közül Pauler Ákos munkássága.

Mire a legbüszkébb a pályafutásában?

Szakmai pályafutásom szempontjából monográfiáimra és fordításköteteimre vagyok a legbüszkébb. Középkorok koromban komolyan foglalkoztam képzőművészettel, és talán ennek hatására is mindig úgy gondoltam, hogy megformált műveket, eredeti, új eredményeket tartalmazó munkákat kell letenni az asztalra. Ezek közül a legjelentősebb alighanem a 2015-ben Münsterben megjelent *Logic and Argumentation in Origen* című könyvem, mert azt hiszem, minden esendősége ellenére e kötetben sikerült bemutatnom a III. század első felében alkotó Órigenésznek, a keresztény teológia, tudományosság és spirituális meghatározó alakjának olyan oldalát, melyet a korábbi szakirodalom csak érintett. Holott a görög filozófiai és tudományos minták beépülése a keresztény teológiába a legtisztább módon itt jelenik meg.

Fontosnak tartom továbbá a magyar filozófiatörténet témájában végzett munkásságomat, mert ezen a korábban elhanyagolt területen új eredményekre jutottam, mindenekelőtt a Pauler Ákosról szóló monográfiámmal, amely két független kötet kíséretében az MTA doktori disszertációm volt.

Mind a nemzetközi jelenlétet, mind a magyar témák ápolását – beleértve a fordítói tevékenységet – fontosnak tartom. Tisztában vagyok azzal, hogy ez már önmagában is versenyhátrányt jelent a bölcsészettudományoktól idegen, de egyre nagyobb befolyást gyakorló uniformizált teljesítménymérés szempontjából, de ez azért nem izgat különösképpen.

Mely oktatói tevékenység a legkedvesebb Önnek: vizsgáztatás, tudományos aktivitás, oktatás, kutatás, írás?

Működésem talán a kutatás terén mondható eredményesnek, bár szeretek tanítani is. Tudatában vagyok annak, hogy nem vagyok virtuóz előadó, s a vírushelyzet mostanában még nehezebbé teszi az oktatói munkámat, mert a technikával is meg kell birkózni. Azt hiszem, azzal nem vagyok egyedül, hogy vizsgáztatni nem szeretek.

Mi motiválta a Patrisztika Központ megalakulását?

A Patrisztika Központ ötlete Heidl György professzortól származik, aki nem csak nemzetközileg jegyzett kiváló patrisztikatudós, de jó kapcsolatteremtő képességgel is bír, és van gyakorlati érzéke. Ezekkel az erényekkel jómagam kevésbé ékeskedem. Heidl György egyik kezdeményezője volt a 20 éve megalapított Magyar Patrisztikai Társaságnak is. Ő ismerte fel, hogy a pécsi működésünkhöz hivatalos fórum, cégér szükséges. A Patrisztika Központ fő tevékenysége a kettőnk sorozatszerkesztésében megvalósuló könyvkiadás. A partner a Kairosz Kiadó, amelynek tulajdonosával, a néhai Bedő Györggyel először szintén Heidl professzor került kapcsolatba. Sorozatunk címe: *Catenák* – utalás egy ókori és középkori műfajra, amelynek keretében a régi keresztény szerzők szentírásmagyarázati műveiből az utódok idézet- vagy parafrázisláncokat készítettek. A *Catena*-sorozat egy monografikus és egy fordítói szekcióra bomlik. Az órigenészi *Zsoltárhomíliák* a fordítói sorozat legújabb, 14. kötete, a megjelent monográfiák száma pedig 21.

Ezen túl a Patrisztika Központ pályázati szempontból és a külfölddel való kapcsolattartás miatt is fontos. Égisze alatt korábban hazai és nemzetközi konferenciákat is szerveztünk. Tehát a központunk felhelyezte Pécszet az ókori keresztény teológiai és spirituális irodalom nemzetközileg jegyzett kutatóhelyeinek térképére.

Milyen tudományközi kapcsolatokat tart a legfontosabbnak a kutatóközpont vezetőjeként?

Ami a tudományközi kapcsolatokat illeti, van összeköttetés az egyetemen belül például a régészekkel, leginkább Nagy Leventével. Ő is szokott járni a Patrisztika Társaság konferenciáira. Illetve régebben volt olyan OTKA-pályázatunk („Teológiai antropológia a patrisztikus korban,” 2010-2016), amelyben tíz oktató is részt vett. Azonban a tényleges működés a Heidl Györggyel közösen vitt könyvsorozatunk. Leginkább a megszerzett pozíciók tartása az, amit célul tűztünk ki. Most is van egy OTKA-pályázatunk, amit Heidl György vezet („Én-formálás a szépség által: a személyiségfejlesztés technikái az ókeresztény korban,” 2018-2022). Görfői Tibor, Kárpáti András és jómagam vagyunk még benne. Voltaképp e projekt jegyében jelent meg ez

a zsolthoméliák kötet is. Emellett szerteágazó külföldi kapcsolataink vannak. 2005-ben volt egy nagy Órigenész konferencia, amit mi szerveztünk *Colloquium Origenianum Nonum* címmel, s amely konfenciakötetet Belgiumban adtak ki. Ezt fontos munkaként tartja számon a nemzetközi szakirodalom.

Melyek a kutatócsoport jövőbeli tervei?

Látjuk és érezzük, hogy szűkülnek a lehetőségeink. Már maga a Bologna-rendszer is hátrányos helyzetbe hozta a vidéki egyetemeket, a bölcsészet terén pedig még nagyobb a visszalépés. A patrisztika művelését célul kitűző kutatóközpont nem igazán vonz megfelelő alapképzettséggel rendelkező hallgatókat, ugyanis ilyenek nem is nagyon vannak. A pályázati rendszerek átalakulása sem kedvező, mert nálunk nincs meg az a kritikus tömeg, mely az új kihívásoknak sikerrel nézhet elébe. A magam részéről az elsődleges feladatnak a könyvsorozatunk folytatását tartom.

Ha egy hallgató érdeklődne a Patrisztika Kutatóközpont munkája iránt, milyen lehetőségei lennének bekapcsolódni?

Tizenöt-húsz évvel ezelőtt voltak hallgatók, akik valahogy be tudtak kapcsolódni a munkába. Felvették a klasszika-filológia szakot és elkezdtek komolyabban görög- és latintanulással foglalkozni. A filozófián belül is volt egy-egy félév görög és latin nyelvű oktatás. Ma már ilyen egyáltalán nincsen, csak a szabadbölcsész alapszakunk megy. Ezért nehéz bekapcsolódni, mert görög és latin alapszintű felkészültségre van szükség, ami most nehezen szerezhető meg. A modern nyelvek közül is az angol nyelv, ami döntő, de illik ismerni passzív olvasás szintjén a francia, német és az olasz nyelveket. Elég komoly előképzettséget igényelne bekapcsolódni, ma már a lehetőségek korlátozottabbak. Most van ugyan egy kivételes szituáció, van egy négy főből álló, tehetséges mesterszakos filozófia hallgatókból álló társaság, és ennek örülök, bár ők más területen kezdtek el dolgozni.

Kérem meséljen az új könyvről!

Decemberben jelent meg fordításomban és bevezető tanulmányommal Órigenész zsolthoméliáinak gyűjteménye. Néhányan talán emlékeznek rá, hogy 2012 júniusában igazi médiaszenzá-

cióként röppent fel a hír, hogy a müncheni Bajor Állami Könyvtár Kézirattárának 314-es számú, huszonkilenc zsolthoméliát tartalmazó görög nyelvű kézírata feltehetően Órigenész beszédeit őrizte meg. Mára a szerzőséggel kapcsolatos feltételezés bizonyítottá vált, 2015-ben pedig sor került a szövegek kritikai kiadására. Mondanom sem kell, hogy kivételes alkalom és a szerzőt tanulmányozók számára nagy boldogság, ha hősük elfeledettnek hitt ókori szövege kerül elő. Ráadásul ezek nagyon szép szövegek. A kritikai kiadás készítőjétől, Lorenzo Perrone professzortól, az Órigenész-kutatás doyenjétől már a megjelenés előtt megkaptam a még nem véglegesen átírt görög szöveget, és az elmúlt években jórészt ezekkel foglalkoztam, angol és magyar nyelvű tanulmányokat írtam, lefordítottam a huszonkilenc homéliát görögből, továbbá az öt, kizárólag Rufinus latin fordításában reánk maradt prédikációt.

Kiknek ajánlja a Zsolthoméliákat?

Minden felnőtt embernek ajánlom, akiben van érzék a magasabb rendű szellemi dolgok iránt. Persze a zsolthoméliák elsősorban a vallásos ember érzelmeit és gondolatait tolmácsolják, Órigenész pedig ezeket a keresztény tanítás befogadását és a keresztény életvezetés kialakítását segítő szentbeszédekké formázza értelmezése során. Így nyilvánvalóan azoknak fog leginkább tetszeni a szöveg, akik ismerik és szeretik ezt a tradíciót.

Mi lesz a következő könyvének témája, min dolgozik jelenleg?

Ahogy már említettem, tanulmányokat készítek az órigenészi zsolthoméliák magyarítások témájában. Őszig le kell adnom két angol nyelvű dolgozatot, de monografikus feldolgozásra is gondoltam. Egy ilyen szöveget elő is állítottam, ám úgy látom, alapos átdolgozásra szorul, ha egyáltalán a monografikus műfaj megfelelőnek bizonyul. Vannak kétségeim. A festőművészet egyik receptje érvényes a tudományos munkára is, ahogyan már Horatius is gondolta: Tedd félre a dolgot egy időre, utána nézz rá friss szemmel, és rájössz, mi nem jó benne! Szóval, én most ezen a ponton vagyok mind a magyar, mind az angol nyelvű monográfiámmal, melyek tárgya nem csupán az órigenészi zsolthoméliák, hanem az elveszett kommentárjainak a töredékei

is. Ezekből a töredékekből rengeteg van, de forrásként való felhasználásuk kapcsán temérdek filológiai természetű probléma merül fel.

Az órigenészi zsolnárhomíliák témáján kívül el kell készítenem az Ókeresztény Írók sorozat 14. köteteként 1997-ben megjelent Órigenész-válogatás fordításának a javított változatát, korszerűsített jegyzetapparátussal és új bevezető tanulmánnyal. A fordítást a hatalmas fordítói munkát végző, iskolateremtő patológus, Vanyó László teológia professzor készítette, aki nehéz körülmények között a 20 kötetes sorozat nagy részét egymaga hozta tető alá. Persze több szem többet lát, nem létezik tökéletes fordítás, a jegyzetekben is előfordulnak hibák, formaiak és tartalmiak egyaránt. Ráadásul a szakmában 30 év nagy idő, előrehaladt a specializáció, változnak a kutatásban a hangsúlyok, úgyhogy amikor megkerestek a sorozatot felújító szerkesztők, igent mondtam a felkérésre.

A beszélgetés közben felmerült bennem a kérdés, vajon Órigenész mit mondana a jelenlegi zűrzavaros időszakban? Az ember akarva akaratlanul keresi a kapaszkodókat, a válaszokat.

Ezek a szövegek homíliák, szentbeszéddek, ahol ott a közönség, ez egy élő szituáció. Órigenész a pandémia idején nem tudna ilyen homíliákat elmondani. A gyakorlatban ez úgy ment, hogy lejegyezték a szöveget, és gondolom, ő utána még átnézte. Szerintem ő most valószínűleg kicsit visszavonulna, és a kommentárjait vagy a rendszeres teológiai értekezéseit írná, amihez nem kell közönség. Kivárná, amíg azt elolvashatják. Órigenész tudós alkat, de olyan, aki közönségnek szól. A személyes jelenlét neki fontos dolog volt. Meglehetősen sokat utazott, meghívásoknak tett eleget, mozgékony figura volt. Különleges memóriával és rendkívüli munkabírással rendelkezett. Ami alap gondolat a tanításaiban, az az életvezetés elsődlegességének eszméje. Ez előjön a zsolnárhomíliákban, és körvonalazódik benne egy keresztény etikai tanítás, amelynek egyik fő gondolata az, hogy az értékes, jó dolgok szellemi természetűek, és ki kell alakítani magunkban azokat a vallási karakterű erkölcsi erényeket, amelyek segítségével értelmileg is beláthatjuk a keresztény vallás igazságait. Órigenész hangsúlyozza, hogy

a jó eléréséhez önmagunkban nem vagyunk elegendőek, ehhez Isten segítségére is szükség van. Tehát bár szabadok vagyunk, mégis függünk egy gondviselő isteni erőtől.

Tanár úr, említette Órigenész különleges tulajdonságait, munkabírást, belső erejét. Erről ő maga is beszélt?

Órigenész nemigen beszél magáról. Eusebiosz alapján ismerjük őt, aki megírja Órigenész életrajzát az *Egyháztörténet* VI. könyvében, és ott olyan dokumentumokra is támaszkodik, amelyek nekünk már nem állnak rendelkezésünkre, mint például Órigenész levelezésére, valamint olyan szövegeire, amelyek már nincsenek meg. Az antik biográfia csúcsteljesítményének tekinthető ez az életrajz. A másik szöveg Csofátévó Szent Gergely nevéhez köthető. Tanult Órigenésznél Kaiszareában, és az iskola elhagyásakor egy szép beszédet tartott arról, hogyan is tanított Órigenész. Főleg ezekből a szövegekből körvonalazódik az élete. Tehát inkább ezekből a másodlagos forrásokból tájékozódhatunk. Egy-két levele fennmaradt, személyes sorsáról csak hozzátétőlegesen tudunk.

Ön mit tanult Órigenésztől?

Órigenész az én habitusomhoz képest talán túlságosan is határozott egyéniség. Én biztosan nem mernék másokat mártíromságra biztatni. Inkább a szellemi dolgokban tudok hozzá csatlakozni, a tudományos alázat, a dolgok komplex szemlélete és a vizsgált problémák nagyon tagolt, részletes elemzése az, amiben példát mutat. Órigenész szellemi minősége vitathatatlan, és úgy gondolom, nekem is van érzésem a minőség iránt. A szellemi minőség elérésének és fenntartásának igénye örök feladat, és ebbe nem csak az intellektuális képesség tartozik bele. Lényeges az emberi oldalt, az erkölcsi aspektust is tekintetbe venni, ilyen a becsületesség, ami kicsit elkoptatott szó, de lényeges. Talán ez jellemezhet kapaszkodót a mostani helyzetben is. A korrektség, hogy nem csinálunk hamis vagy fél dolgokat, nem a pillanatnyi érdekek, percnyi szükségletek irányítják az embert, hanem valami állandó, biztosabb szellemi minőség. Én ebben szeretném követni Órigenészt.

Az interjút készítette: Szélpál Livia